

Biblioteques i bibliotecàries: dels orígens a la consolidació del projecte de la Mancomunitat

ASSUMPCIÓ ESTIVILL RIUS

Facultat de Biblioteconomia i Documentació, Universitat de Barcelona

Resum

L'article analitza els orígens i el desenvolupament del sistema de biblioteques populars de Catalunya, des del seu inici el 1915 fins a l'esclat de la Guerra Civil el 1936, quan es pot considerar que el projecte original està ben consolidat i la xarxa comença a tenir una certa envergadura.

A partir del projecte concebut originalment per Eugeni d'Ors, la Mancomunitat posarà en marxa el sistema. S'explica principalment com les biblioteques es van anar integrant, a poc a poc, a les poblacions del territori, a partir de les xifres de lectors i de llurs lectures; com van evolucionar les col·leccions per acostar-se una mica més a allò que demanaven els lectors, i el paper que va tenir la Biblioteca de Catalunya com a central de la xarxa. També es presta atenció a les competències de les bibliotecàries, a com les exercien i a la incidència que van tenir en la maduració del projecte. Una de les seccions més importants i innovadores del pla d'Ors va ser la creació de l'Escola de Bibliotecàries, una iniciativa pionera en l'Europa d'aquell moment. Fundada el 1915, el pla d'estudis de l'Escola va ser dissenyat per preparar el personal femení que havia de servir a les biblioteques populars.

Abstract

The article examines the origins and development of Catalonia's public library system, from its beginning in 1915 through the outbreak of Spain's Civil War in 1936, by which time the original plans had assumed their definitive form and public libraries had become rather widely established.

Based on a project originally conceived by Eugeni d'Ors, it was implemented and supported by the Mancomunitat de Catalunya. Emphasis is given to detailing how these libraries were gradually established in cities and towns throughout Catalonia on the basis of data gathered on numbers of users and their reading interests; how their collections were developed to more closely reflect reader interests; how the Biblioteca de Catalunya fulfilled its role as the system's main library. Attention is also given to the roles and responsibilities of the librarians, describing how they were carried out and the influence they had on the system's growth and development. One of the most important, innovative sections of d'Ors'

plan had been the creation of the Escola de Bibliotecàries, a pioneering effort in Europe at the time. Founded in 1915, the School's curriculum was designed to educate the women who would go on to staff the system's public libraries.

INTRODUCCIÓ

El projecte per a l'establiment d'un sistema de biblioteques populars a Catalunya neix d'una proposta del diputat per Cervera-Solsona Francesc Montanyà, que el maig de 1914, en una de les primeres reunions de l'Assemblea de la Mancomunitat, suggereix la creació d'una xarxa de biblioteques populars que havia de tenir la funció de reforçar l'acció educadora de l'escola tot proporcionant recursos per continuar la formació una vegada acabada l'etapa escolar. La proposta responia a una reclamació de la societat que, des de mitjan segle XIX, s'organitzà per tenir els instruments d'instrucció i de promoció i difusió de la lectura que l'Estat no li procurava; és a partir de llavors que proliferen els ateneus i les societats culturals que es doten de biblioteques i organitzen classes per als socis. Més tard, el 1910, en una intensa campanya a la premsa, es reclamen biblioteques obertes a tothom, i Jaume Massó i Torrents les reivindica en la inauguració de la Biblioteca de Catalunya el maig de 1914. Poc després, l'Assemblea de la Mancomunitat aprova la proposta de Montanyà i encomana al Consell d'Investigació Pedagògica el disseny del pla que desenvolupà Eugeni d'Ors.

El projecte dibuixa un sistema modern i innovador inspirat en el model angloamericà de biblioteca pública, i es concep tan ben articulat que, superant moltes situacions adverses, ha perdurat fins avui mateix. El text d'Ors tracta de la missió d'aquelles biblioteques, dels tipus i l'organització, del públic a qui s'adrecen, de l'edifici i les instal·lacions, de la selecció de llibres, dels serveis que han de prestar, del personal femení que les ha de gestionar i de la formació que s'ha de rebre en una escola especial. Ors dirigeix l'Escola de Bibliotecàries de 1915 a 1917, i és el director de la xarxa fins que n'és apartat a l'inici de 1920.

Les primeres biblioteques, situades a Valls, Sallent, Olot i les Borges Blanques, s'inauguren el 1918, una vegada graduada la primera promoció de professionals. Els espais i els serveis són com Ors els havia previst: edificis independents i emblemàtics; espais lluminosos i agradables; amb col·leccions i catàlegs d'accés obert, i amb un servei de préstec i una secció infantil que comencen a funcionar a ple rendiment a partir de 1920, quan Jordi Rubió assumeix la direcció de la xarxa (Mañà, 2007, p. 190 i 196-197). Aquestes característiques, i també el fet que formin un sistema, amb una direcció única, uns serveis centrals i unes professionals, les fa úniques en el raquític panorama bibliotecari espanyol del moment. Principalment, el fet que disposin d'una col·lecció bàsica ben triada, que creix sense interrupció i que va corregint els vicis inicials, que s'instal·lin en edificis dissenyats a propòsit

i que en tingui cura un personal amb una bona preparació cultural i tècnica són els trets que probablement donen més solidesa al projecte i que li garanteixen la durabilitat que no van tenir altres empreses similars de l'Estat endegades a les primeres dècades del segle xx.

El cop d'estat de Primo de Rivera introdueix la censura a les biblioteques, que han de cancel·lar les subscripcions a la premsa, prescindir dels signes de catalanitat i usar l'espanyol en les comunicacions escrites i en l'*Anuari de les Biblioteques Populars*. La primera etapa del sistema es pot donar per tancada el març de 1925, quan se suprimeix la Mancomunitat, ja que amb la liquidació de l'organisme les vuit biblioteques creades fins en aquell moment es traspassen a les diputacions provincials, amb la consegüent fragmentació de la xarxa. Només Sallent, Canet i Pineda, a la província de Barcelona, continuen sota la direcció de Jordi Rubió, que també es manté al capdavant de la Biblioteca de Catalunya. En el cas de les biblioteques de Tarragona —Valls i el Vendrell— i de Girona —Olot i Figueres—, es crea un organisme coordinador a cada província. Respecte a la biblioteca de les Borges Blanques, l'única lleidatana, Jordi Rubió manifesta que la situació és delicada, i que tant es pot convertir en «un exemple fecund en suggestions, [com] en un fòssil evocador, però estèril» (*Anuario*, 1924-1925, p. 5-6). De fet, tot el sistema hauria pogut naufragar, perquè les dimensions eren tan minúscules i havia tingut un impacte tan feble que, sense un pla ferm que el sustentés, no hi havia garantia de continuïtat. No obstant això, entre 1925 i la reunificació de la xarxa l'octubre de 1931, es creen sis biblioteques noves: quatre a la província de Barcelona —Granollers, Manresa, Vic i Calella— i dues a la de Tarragona —a la capital i a Ulldecona—. És cert que en algun cas es tracta de projectes de l'etapa anterior, però no es produeix cap col·lapse, i es preserven la majoria dels principis fundacionals d'Eugeni d'Ors i les pautes tècniques introduïdes per Jordi Rubió quan, el 1920, és nomenat director de la xarxa. De fet, Rubió continua exercint la direcció espiritual de totes les populars des de les pàgines de l'*Anuari*, mentre que les bibliotecàries, formades a l'Escola de Bibliotecàries, se senten «soldats d'una mateixa causa» i agermanades per la mateixa bandera (*Anuari*, 1930, p. 9). Per tot això, les biblioteques, les bibliotecàries i el director superen sense traumes el tràngol del canvi de règim.

Proclamada la República i establerta la Generalitat de Catalunya, les biblioteques es reunifiquen i s'adscriuen a la Direcció Tècnica de Biblioteques Populars, a càrrec de Jordi Rubió. El període comença amb ímpetu: el 1932 es planifica crear biblioteques populars a les poblacions de més de 6.000 habitants i biblioteques filials que facin arribar els llibres als pobles més petits. Amb una visió excessivament optimista, en cinc anys es preveu crear deu biblioteques a la capital i trenta-cinc en altres poblacions (Generalitat de Catalunya, 1932, p. 216-223). Els objectius no s'acompleixen, i vint anys després de la posada en marxa, l'empresa no té la im-

plantació desitjada, però ha superat molts esculls, comença a agafar una certa envergadura, malgrat la seva modèstia, i té unes directrius i un funcionament sistemàtics i professionals. El 1938, la Direcció Tècnica gestiona vint-i-dues biblioteques —Esparreguera i Palafrugell s'obren al públic el juny i el juliol de 1938— que tenen associat un nombre variable de filials o lots circulants de llibres que serveixen als pobles veïns —el 1935, n'hi ha trenta-sis—. A més, amb l'esclat de la guerra, la reacció per cobrir noves necessitats de lectura és immediata: el 1937 ja funciona el Servei de Biblioteques del Front, amb el bibliobús que recorre el front de guerra i els lots circulants destinats als hospitals de sang.

El resultat de la guerra i la dictadura franquista són adversos també per a les biblioteques populars: el sistema es torna a dividir entre les quatre diputacions, i ja no es reagrupa; les col·leccions es depuren dràsticament i creixen esbiaixades i amb comptagotes; Rubió és apartat de la direcció i comença una etapa immobiliària, lluny dels contactes internacionals dels anys trenta. Durant unes quantes dècades, la xarxa, limitada a la província de Barcelona, creix desordenadament i sense unes polítiques que orientin la formació de bones col·leccions i la modernització del sistema. Tanmateix, cap a final dels anys cinquanta, una colla de biblioteques populars difon entre la població les manifestacions del moviment cultural que emergeix com a alternativa a la cultura oficial. Per iniciativa de les bibliotecàries, els lectors assisteixen a conferències de tema català, a sessions de teatre independent, de teatre llegit i de cinefòrum, a audicions de música catalana, a concerts de la nova cançó... L'acció de les professionals també és clau per a l'èxit dels primers cursos massius de català que, organitzats per la Diputació de Barcelona, s'imparteixen a les populars a partir de 1967 (Estivill, 2013).

El 1975, la xarxa de biblioteques de la Diputació de Barcelona tenia vuitanta biblioteques —vint-i-nou eren filials amb local propi— i dos bibliobusos. La Diputació n'ha mantingut la gestió fins ara mateix que, amb el nom de Xarxa de Biblioteques Municipals de Barcelona, comprèn 216 biblioteques i nou bibliobusos. Les populars de les altres províncies, juntament amb les que l'Estat hi va crear posteriorment, es van transferir a la Generalitat als anys vuitanta; actualment, depenen dels ajuntaments respectius i reben el suport de les diputacions i la Generalitat. A dia d'avui, el sistema català de lectura pública comprèn unes 350 biblioteques, inclosos onze bibliobusos. A poc a poc, s'ha prestat més atenció a les col·leccions, s'ha anat recuperant el principi orsià de l'edifici dedicat a biblioteca, i moltes de les instal·lacions tenen unes dimensions, uns serveis i unes activitats que eren inimaginables trenta anys enrere. Dificilment s'hauria arribat a la situació actual sense la visió tan ben travada del projecte de 1915; ha estat aquella coherència la que li ha permès progressar fins a celebrar aquest primer centenari.

Feta aquesta sinopsi, les pàgines següents volen mostrar sumàriament el grau d'integració que les biblioteques tenien en la població a partir de les xifres de lec-

tors i de les lectures que feien, des de la implantació del sistema fins a la Guerra Civil. L'anàlisi no es limita a l'etapa de la Mancomunitat, perquè aquesta es tanca amb un bon projecte bibliotecari que no ha tingut temps de demostrar la seva eficàcia i perquè, en el cas de les biblioteques, a diferència d'allò que passa a l'Escola de Bibliotecàries o en altres institucions de la Mancomunitat, no hi ha una escaleta tan gran amb els anys de la Generalitat. Així mateix, també es farà referència a les competències de les professionals, a com les exercien i com van incidir en la maduració del projecte.

LECTORS I LECTURES A LES BIBLIOTEQUES POPULARS CATALANES¹

El text fundacional d'Eugeni d'Ors considera que les populars s'han d'adreçar a dos tipus de lector: d'una banda, al públic mitjà de la localitat; de l'altra, als homes de carrera, de professions liberals i a les elits intel·lectuals. Per als primers, és indispensable la col·lecció de la biblioteca —amb les obres de divulgació i les més senyeres de cada disciplina, els títols que informen de la marxa del món i les obres literàries que li serveixen d'esbarjo—; per als segons, han de funcionar com a sucursals de la Biblioteca de Catalunya. I així és des del començament: el 1919 ja rutlla el servei de préstec d'aquella biblioteca, i els destinataris són homes de professions liberals. Quan als anys trenta l'*Anuari* dona més informació sobre el servei, es constata que funciona amb fluïdesa, però pels títols servits es dedueix que l'usuari més comú no és tant el professional o l'intel·lectual, sinó aquell lector mitjà que vol estar informat de l'actualitat, satisfer els seus interessos culturals o aprofundir els coneixements del seu ofici, professió o afició. El fons de les populars és molt limitat, i per això cal acudir a la Biblioteca de Catalunya fins i tot per atendre peticions bàsiques.

Respecte al tipus de lector, les bibliotecàries comenten a les memòries de l'*Anuari* que entre el públic hi ha representades totes les classes socials, i certament és així quan els adults comencen a tenir més presència a les biblioteques a partir de mitjan anys vint. La qüestió es comença a estudiar sistemàticament a l'*Anuari* de 1934, quan les professionals analitzen, com recomana Rubió, els usuaris del préstec i fan propostes per sistematitzar-ne les ocupacions i incloure-les a les estadístiques. A tall d'assaig, a l'*Anuari* de 1935, nou biblioteques classifiquen els lectors de préstec segons les categories següents: agricultors i treballadors del camp, agulla (o cosidores), comerciants, empleats, estudiants, funcionaris, industrials, obrers no especialitzats, obrers d'indústries locals, oficis, professions liberals, treballs domèstics i persones sense professió. L'any següent també són nou les biblioteques

1. Les pàgines sobre lectors i lectures són una síntesi d'un treball inèdit de l'autora d'aquest text.

TAULA 1. Lectors de préstec segons ocupació en diverses biblioteques populars catalanes, 1935-1936. Elaboració pròpia a partir de les dades de l'*Anuari de les Biblioteques Populars*, 1935-1936.

	1935			1936	
	Totals	%		Totals	%
Treballs domèstics/ sense professió	965	21,1 %	Treballs domèstics/ sense professió	1.029	20,2 %
Estudiants	707	15,5 %	Obrers	971	19,1 %
Professions liberals	646	14,2 %	Estudiants	788	15,5 %
Oficis	557	12,2 %	Oficis	558	11,0 %
Empleats	402	8,8 %	Professions liberals	420	8,3 %
Obrers	357	7,8 %	Agulla	382	7,5 %
Agulla	356	7,8 %	Empleats	373	7,3 %
Comerciants	209	4,6 %	Funcionaris	170	3,3 %
Funcionaris	168	3,7 %	Comerciants	156	3,1 %
Industrials	101	2,2 %	Agricultors i treballadors del camp	131	2,6 %
Agricultors i treballadors del camp	94	2,1 %	Industrials	101	2,0 %
Altres	—	—	Altres	7	0,1 %
<i>Totals</i>	4.562	100 %	<i>Totals</i>	5.086	100 %

que inclouen aquestes estadístiques usant la mateixa pauta, però no totes coincideixen amb les de 1935.² La taula 1 presenta el resum dels resultats.

A efectes pràctics, la taula agrupa les categories «treballs domèstics» i «sense professió», i les d'«obers d'indústries locals» i «obers no especialitzats». Les xifres mostren una representació de totes les classes socials, i segurament les de 1936, amb unes biblioteques més diverses, s'aproximen més al públic que les freqüenta.

2. A l'*Anuari* de 1935, les biblioteques que classifiquen els lectors per ocupacions són Valls, Sallent, les Borges Blanques, el Vendrell, Tarragona, Vic, Tortosa, Cervera i Vilafranca. A les galerades de l'*Anuari* de 1936, conservades a l'Arxiu de la Diputació de Barcelona, tornen a incloure aquelles dades Sallent, les Borges Blanques, Vic, Cervera i Vilafranca, i s'hi afegeixen Canet de Mar, Figueres, Granollers i Cal·lella.

De les poblacions que aporten dades el 1935, només Sallent té un nombre important d'obers entre els usuaris, però hi ha altres poblacions amb un domini d'aquest sector; així, la inclusió de Canet i Calella a les dades de 1936 fa pujar el grup al segon lloc de la taula. En canvi, la desaparició de Tarragona de les estadístiques rebaixa les professions liberals —mestres i professors, metges, etc.— a la cinquena posició, més pròxima a la seva presència real. Els estudiants estan ben situats tots dos anys, amb un 15,5 % del total dels usuaris de préstec, ja que són bons clients de la biblioteca en aquelles localitats amb estudis de batxillerat, professionals, de magisteri o eclesiàstics. També despunten els treballadors d'oficis (11-12 %) —i molt quan s'hi sumen les cosidores (7,5-7,8 %)—. Pel costat baix, ressalta, com és lògic, la poca presència d'industrials, i també, per altres raons, la de treballadors del camp. El 1923, la bibliotecària de les Borges Blanques es dol que la pagesia no va a la biblioteca perquè no té la instrucció necessària, i sigui per aquesta raó o per d'altres, els pagesos no la freqüenten; per això és en els pobles agrícoles on la biblioteca no acaba d'arrencar entre els adults.

Respecte a la presència femenina, a l'*Anuari* de 1922 (p. 18) la bibliotecària de les Borges Blanques ja comenta que la dona fa bon ús del préstec en comparació a la seva presència a la sala, ja que al treball de la llar sovint hi afegeix el de la fàbrica o el taller, i no té hores per llegir a la biblioteca —tampoc no seria benvist que hi anés a «perdre el temps» (*Anuari*, 1929, p. 114)—. Les estadístiques de l'*Anuari* no distingeixen entre els dos sexes fins als anys trenta, i al final del període la pràctica no s'ha generalitzat. Per això, només es poden donar xifres aproximades a partir de les biblioteques que el 1935 i el 1936 discriminen entre homes i dones: a la sala de lectura, les darreres són el 33 % del total el 1935, i el 35 % l'any següent; en el servei de préstec, pugen fins al 50,5 % i el 53 %, respectivament. Si bé el marge és estret, la dona domina en el préstec, i això que la seva incorporació a la lectura és tardana i selectiva —a final del segle XIX, les lectores es concentren en les classes benestants (Simón, 2003)—. Tanmateix, als anys trenta del segle XX, la dona treballadora és bona clienta de les populars, una dada que és eloqüent perquè l'analfabetisme continua sent més alt entre les dones i perquè a les biblioteques de la resta de l'Estat gairebé no hi ha lectores (Martínez Rus, 2002, p. 142-169).

Els primers anys de funcionament, costa que les biblioteques arrelin a la població. El 1922, algunes no arriben als quinze lectors diaris i encara amb un gran predomini de nens. A mitjan anys vint, les xifres de lectors i lectures són més favorables i, després d'uns anys de resultats positius, l'*Anuario* de 1929 mostra la satisfacció de les bibliotecàries; la de Granollers, per exemple, es felicita per la tasca de la biblioteca, ja que «el público ha hallado en ella elementos para recrear sus ocios, elementos para enaltecer su espíritu e intelecto y elementos para perfeccionar su trabajo» (p. 133). A partir d'aquest moment, la biblioteca popular es va fent un lloc en els àmbits centrals de la lectura: la formació cultural, la instruc-

ció professional i pràctica i l'esbarjo. En els anys de més turbulència política, algunes biblioteques experimenten un retrocés en la consulta a sala, i és que, com diu Rubió, les circumstàncies fan que el públic se senti més atret per les converses que tenen lloc al club i a la plaça (*Anuari*, 1930, p. 5-6). Tanmateix, la corba general de lectura continua en ascens, i l'*Anuari* de 1935 transmet un missatge optimista: les xifres del servei no paren de créixer, i el director anota que els llibres llegits superen el mig milió, una xifra que ja palesa uns assoliments significatius. Com mostren les galerades de l'*Anuari* de 1936, la tendència no s'atura al llarg d'aquell any. Amb el consell i l'estímul de la Direcció, les populars mantenen l'activitat normal fins al final de la guerra i, amb algunes excepcions, a penes tanquen cinc o sis dies arran de la revolta militar. La progressió a l'alça de les xifres de lectura obeeix, és clar, a l'increment de biblioteques, però molt especialment al fet que s'han anat integrant a les localitats i que els fons s'han ampliat i s'han acostat als gustos dels lectors; també hi influeixen les activitats culturals organitzades, les guies de lectura i l'establiment de filials. A poc a poc, el públic coneix l'oferta bibliotecària i aquesta es fa més interessant. Així mateix, des de les primeres inauguracions del 1918 han millorat el nivell cultural i el percentatge d'alfabets de la població. És veritat que no totes les biblioteques tenen el mateix nivell d'èxit, però els assoliments de les més destacades són equiparables als resultats que presenten actualment: per exemple, a Canet, el 1936, es fan 7,9 préstecs diaris per mil habitants; el 2013, la proporció era de 9,2 préstecs (Xarxa de Biblioteques Municipals, 1912).

Pel que fa al contingut de les lectures, els anuaris inclouen una informació molt rica i diversa, tant de dades quantitatives com de comentaris qualitatius que les bibliotecàries introdueixen en les memòries anuals i en assajos sobre les preferències dels lectors. Si bé en aquesta presentació només es dona una visió panoràmica de les tendències lectores dels usuaris i de com evolucionen, per començar, cal tenir present que, com mostra Jordi Llobet (2008, p. 143), les col·leccions inicials de les primeres populars són poca cosa: amb prou feines arriben als mil títols, i només amb la direcció de Rubió creixen fins als mil cinc-cents i dos mil volums de Pineda i Figueres, respectivament. També són excoents i elitistes, i si bé Rubió té un criteri més ampli que Ors a l'hora d'introduir determinats autors i temes, tots dos opten per potenciar l'alta cultura, sobretot a la secció de literatura, en detriment de la cultura popular. Es tracta, doncs, d'unes col·leccions que no s'ajusten als interessos del públic, com palesen les desiderates dels patronats de les biblioteques i les notes de les bibliotecàries als anuaris, i probablement aquest és un dels motius de la poca aflluència de lectors adults als primers temps. Però són col·leccions vives, que creixen una mitjana de 300 o 350 títols anuals, de manera que cap a 1936 les biblioteques més antigues tenen uns deu mil volums.

A més, aviat hi ha una correcció de les polítiques d'adquisició que té efectes positius: l'augment de lectors adults, cap a mitjan anys vint, coincideix amb uns criteris de selecció menys restrictius, que presten més atenció als autors contemporanis i als catalans, i que mig obren la porta a la literatura de consum —a la novel·la rosa i a la d'aventures—. L'altre punt d'inflexió té lloc al tombant dels anys trenta, quan arran dels esdeveniments polítics es desvetlla l'interès, principalment de part dels homes, per la història recent i per les qüestions polítiques i socials. El moment torna a coincidir amb unes polítiques de col·lecció més generoses, sobretot en les seccions d'història i de ciències socials que, proveïdes inicialment amb els manuals bàsics i poca cosa més, s'actualitzen amb títols sobre els fets històrics, els moviments socials i polítics, els assaigs sobre les ideologies dominants a Europa i les biografies dels seus líders. Les col·leccions es posen al dia en aquestes àrees, que guanyen posicions en les preferències del públic, i s'incrementa el nombre de lectors. Dissortadament, la premsa, que hauria estat un bon esquer, s'elimina dels fons de les populars amb la dictadura de Primo de Rivera i, per decisió de Rubió, ja no retorna als prestatges.

La taula 2 mostra els percentatges de llibres llegits de cada matèria en el conjunt de la xarxa per al període 1921-1924 i per a l'any 1935. Quan es comparen les dades, sembla que les aficions del públic no canvien gaire en l'interval, però si s'observa el detall es fa evident l'evolució de les xifres absolutes i dels continguts de les lectures. En primer lloc, ressalta el domini de la lectura infantil, fet que prova que algunes biblioteques —principalment les de poblacions agrícoles— estan superpoblades de nens, si més no amb relació al públic adult.³ Tanmateix, una mirada més atenta revela que el 1935, a la sala i al préstec, les lectures dels adults s'han incrementat i que a les poblacions industrials i a les més grans la proporció dels dos públics és més equilibrada.

En la secció d'adults, la consulta a la sala de les obres generals, amb les enciclopèdies i inicialment també amb les revistes corrents, només és superada per la literatura —en el préstec baixa molt perquè una part dels materials de la secció no es deixa—. La consulta de revistes corrents es considera una categoria separada a partir de 1934, perquè té un públic especial i perquè el fons comença a ser significatiu, amb uns trenta-cinc o quaranta títols que atreuen tant el lector interessat per l'actualitat com el que cerca inspiració per a la feina —l'operari, les persones d'ofici (fusters, ebenistes, modistes...) o les mestresses de casa—. Per raons similars, ressalta la posició de les ciències aplicades entre els llibres de coneixements, només

3. El 1935, el préstec als nens és del 23 % —tot i estar molt restringit—, mentre que el 1909, a les biblioteques britàniques, representa el 16 % (Brown, 1909, p. 86) —una proporció més adient a biblioteques adreçades a tota la població—. A les biblioteques de la resta de l'Estat, la presència de nens és aclaparadora (Martínez Rus, 2002, p. 142-169).

TAULA 2. Percentatge de llibres llegits de cada matèria a la sala i al préstec els anys 1921-1924 i 1935. Percentatges de 1921-1924 obtinguts de Llobet (2008, p. 349 i 352); els relatius a 1935 són d'elaboració pròpia a partir de les dades de l'*Anuari de les biblioteques populars* (1935).

Matèries	Sala de lectura		Servei de préstec	
	% de lectures 1921-1924	% de lectures 1935	% de lectures 1921-1924	% de lectures 1935
I – Secció infantil	57,0	50,3	28,5	22,9
R – Revistes corrents	—	15,2	—	—
0 – Obres generals	7,8	5,9	2,2	1,4
1 – Filosofia	0,9	0,9	1,7	1,3
2 – Religió	0,6	0,6	1,6	0,9
3 – Ciències socials	1,3	2,3	2,6	3,0
4 – Filologia	1,6	1,8	0,4	0,8
5 – Ciències pures	2,1	2,7	1,8	2,2
6 – Ciències aplicades	3,5	3,4	5,7	5,8
7 – Belles arts i esports	5,2	2,2	3,5	1,9
8 – Literatura	14,7	9,3	45,7	8,3
N – Novel·la	—	—	—	44,5
9 – Història i geografia	5,3	5,4	6,3	7,0

per darrere de la història. En biblioteques com les de Valls i Canet, molt freqüentades per la classe treballadora i per estudiants d'ensenyaments professionals, les ciències aplicades ultrapassen la història, i en pobles com el Vendrell i Ulldecona, amb un bon públic de cosidores i pagesos, la secció també té aquest segon lloc en el préstec a domicili.

Per damunt de les altres matèries, les ciències socials i la història experimenten una gran evolució en el contingut de les lectures. D'antuvi, les ciències socials tenen poca sortida; es llegeixen llibres de pedagogia, de nacionalisme i sobre la condició femenina, però l'oferta és escassa i s'esgota de pressa. Quan a partir de 1930 hi ha més afició pels temes polítics i socials, les populars acudeixen al préstec de la Bi-

biblioteca de Catalunya i intensifiquen les adquisicions de la secció per satisfer la demanda d'unes lectures més compromeses. És quan les ciències socials puguen posicions, però el 1935 tornen a retrocedir. En canvi, la classe del 9, amb la història, la geografia, els llibres de viatges i les biografies, manté un lloc destacat a la sala i al préstec durant tots aquests anys. Però si de primer els lectors es decanten pels llibres de viatges —coincident amb les exploracions del pol, els viatges aeris, les expedicions a terres ignotes...—, la caiguda de la dictadura i la proclamació de la República tenen un efecte renovador en els seus gustos, i ara trien títols que tracten de Rússia i la revolució, la Gran Guerra i els conflictes recents, la història d'Espanya i la de Catalunya...; continuen llegint biografies, i les preferides són les dels líders mundials. La secció d'història també s'actualitza per acontentar aquesta demanda.

Com mostra Llobet (2008), a la secció de literatura la tria dels dos directors és molt ortodoxa i evita vel·leitats de signe popular: opten pels clàssics i exclouen autors com Pérez Galdós, Pardo Bazán, Blasco Ibáñez, Verne o Salgari, que només hi ingressen, amb Rubió, quan els reclamen els patronats i els lectors —i en algun cas hauran d'esperar als anys trenta—. En canvi, els clàssics de la Bernat Metge i de la Barcino arriben puntualment als prestatges. Rubió selecciona més literatura catalana i més autors del moment, però la secció continua pensada per a un públic selecte i no per al lector mitjà de les populars. De fet, allò que més interessa a l'usuari corrent és la novel·la rosa en el cas de les noies i la d'aventures en el dels nois. Les bibliotecàries es dolen de l'interès per la literatura banal, però mentre que són implacables amb els gustos de les dones, es mostren més condescendents amb els dels homes: d'una banda, aquests no busquen la ficció romàntica, sinó que trien la novel·la d'aventures que té un rerefons històric; de l'altra, els homes alternen la novel·la de gènere amb els llibres de coneixements. Són diferències que també es donen entre els lectors i les lectores d'altres països: en una de les filials de la New York Public Library, els homes llegeixen meitat ficció i meitat llibres de coneixements, mentre que les dones s'inclinen majoritàriament per la novel·la (Waples, 1933, p. 14-15). L'estudi que fa la bibliotecària de les Borges Blanques sobre el préstec a la seva biblioteca dona uns resultats calcats (*Anuari*, 1934, p. 65-77). L'educació de la dona encara té un horitzó molt limitat, i això repercuteix en les seves lectures.

Atesa la preocupació de les bibliotecàries, la lectura de novel·les lleugeres devia significar una bona part del préstec, si més no en els anys vint. Però quan en la dècada següent algunes de les memòries dels anuaris inclouen els autors i els títols més llegits, les llistes apunten cap a unes lectures de més qualitat. I és que a mesura que s'amplia el mercat editorial i sobretot quan ingressen els autors més apreciats pel públic, el moviment de la secció experimenta un canvi. Per exemple, el 1932, a Figueres es llegeixen trenta-dos títols de Blasco Ibáñez que representen 753 préstecs; Alarcón té 110 préstecs; Baroja, 78; Pérez Galdós, 40, i segueixen Valera,

Palacio Valdés, Pereda, Gabriel Miró, Valle-Inclán..., tots amb un bon nombre de lectures. La novel·la catalana també té els seus *top ten*: a la llista de Figueres hi ha Dolors Monserdà, amb 83 préstecs; Roig i Raventós, amb 41; Carles Soldevila, amb 32; i a continuació s'hi enumeren Narcís Oller, Prudenci Bertrana, Caterina Albert, Sagarra, Puig i Ferrer, Miquel Llor, Ruyra... Segons comenta la bibliotecària, les dones són les grans consumidores de novel·la catalana i la bibliotecària de Valls confirma que les lectores es van inclinant per la novel·la de qualitat (*Anuari*, 1932, p. 182-184; *Anuari*, 1934, p. 12-13; *Anuari*, 1935, p. 15). La novel·la estrangera també és molt apreciada, sobretot la francesa, l'anglesa i la russa. La poesia i el teatre tenen un públic més minoritari, però devot, com el tenen els clàssics —inclosos els autors de la Bernat Metge.⁴

LES BIBLIOTECÀRIES

La pensada d'Eugeni d'Ors de crear una escola especial per preparar el personal de les populars és una novetat en l'entorn bibliotecari del moment i un dels punts forts de la xarxa, ja que n'assegura la gestió professional. Als Estats Units, hi ha escoles d'un enfocament similar des de 1887, però van lligades a centres universitaris, no tenen una relació directa amb els sistemes bibliotecaris del país i tampoc no tenen el caràcter exclusivament femení de l'Escola de Bibliotecàries. Recordem que Ors argumenta aquesta opció pel temperament de la dona, més adequat a la tasca de servei de les populars; per raons econòmiques, ja que rep un sou inferior al d'un home amb la mateixa formació, i per motius estètics, perquè reforça «el caràcter atractiu, amable, de netedat i coqueteria» que es vol donar a les instal·lacions. També és obvi que era un personal devot, dedicat i obedient, educat per no qüestionar l'autoritat del pare o la del marit, i que difícilment discutiria la del director; tampoc no faria reclamacions salarials, per dures que fossin les condicions del lloc de treball.⁵

Les noies que accedeixen a la carrera pertanyen a famílies benestants; són filles d'intel·lectuals, de polítics i d'homes de professions liberals; han rebut una bona

4. La bibliotecària de Calella fa un estudi sobre els lectors de les sèries dels clàssics de la Bernat Metge (*Anuari*, 1934, p. 229-239); probablement tenien molts més lectors que en l'actualitat.

5. Les primeres bibliotecàries cobren un sou d'entre 1.500 i 1.800 pessetes anuals, segons la categoria, que no els arriba per a pagar la pensió, i sovint han de viure en convents perquè és més econòmic (Estivill, 1992, p. 63-64). El 1931 cobren entre 3.000 i 3.500 pessetes anuals, però el salari continua sent escàs: el 1933, Rubió demana al secretari de l'Ajuntament de Sallent que ajudi Olga Kirchner a trobar allotjament en una casa particular, ja que «amb el seu sou, és difícil que pugui viure a la fonda» (Fons Biblioteca de Catalunya, caps 359/2). El 1931, Rubió cobrava 10.000 pessetes com a director de la Biblioteca de Catalunya i de la xarxa i 6.000 més com a professor i director de l'Escola (ADB, caps 4.466, expedient 1). Aquell mateix any, Teresa Andrés ingressa al cos d'arxivers i bibliotecaris de l'Estat amb un sou de 5.000 pessetes anuals (Gómez, 2013, p. 35).

educació, i es poden considerar dones modernes. Però cal conèixer les limitacions que els imposa un entorn que encara té una visió paternalista i protectora de la dona, que la relega a un segon terme i l'aparta de la presa de decisions, fins i tot de les que l'afecten.⁶ La seva manera de fer submissa dóna més relleu, per contrast, a la labor que realitzen com a bibliotecàries i a les seves iniciatives.

Les alumnes ingressen a l'Escola amb un nivell educatiu equivalent al batxillerat, i en els tres anys d'estudi reben una bona formació cultural que, excepte per als anys de la dictadura, emfasitza els diversos aspectes de la cultura catalana. Aquesta preparació va a càrrec d'intel·lectuals de prestigi, molts dels quals estan lligats a l'Institut d'Estudis Catalans: Fabra, Campalans, Massó i Torrents, Valls i Taberner, Riba, Montoliu, Nicolau d'Olwer, Joaquim Folch i Torres, Eduard Toda, Soldevila, Joan Petit, Joaquim Xirau, Marçal Olivari, Feliu Elias... i Ors, Palau Vera i Segalà, que també seran directors del centre. El component tècnic de la carrera —en mans d'Alòs-Moner, Bohigas i Rubió— inclou la bibliografia, amb la selecció de llibres; la història del llibre i de les biblioteques, i l'organització i la tècnica bibliotecària.

Entre aquest bé de Déu d'homes il·lustres, la figura de la secretària és una peça clau de l'Escola, ja que té un paper pròxim al de sotsdirectora en fer d'intermediària entre l'alumnat femení i el professorat. Maria Lois fa de secretària fins a 1919 i la substitueix Petronel·la Tuca fins a la seva mort prematura, el 1925. Totes dues, que també tenien al seu càrrec el curs preparatori, van ser les primeres llicenciades en filosofia i lletres de la Universitat de Barcelona, i havien obtingut el doctorat a Madrid. Joana Casals, llicenciada en química, assumeix la secretaria de l'Escola el 1925 i exercirà el càrrec fins que és depurada al final de la Guerra Civil.⁷

Quan Rubió assumeix la direcció del centre, el curs 1930-1931, reforça el vessant tècnic dels estudis amb la introducció d'un treball de final de carrera de caràcter professional que pot consistir en un estudi bibliogràfic sobre una matèria o un autor, en la preparació dels índexs d'una revista, en estats de la qüestió sobre l'organització de distints tipus de biblioteques, els hàbits de lectura de la població, la informació al lector i la secció de referència, etc. Són treballs que, publicats per l'Escola, obren nous camins per a la creació de biblioteques especials, que assequen canvis en els procediments o n'enceten de nous, i que, segons Neus Real

6. Per exemple, la bibliotecària Maria Coromines, filla del polític Pere Coromines i germana del filòleg, el 1935, quan ja fa nou anys que ha acabat la carrera, escriu a Rubió per dir-li que demanarà una excèdència, i afegeix que té el permís patern per fer-ho (Fons Biblioteca de Catalunya, capsa 98/11).

7. En la primera seqüència del breu documental *Escola Superior de Bibliotecàries*, filmat probablement el curs 1923-1924, hi surt la secretària Petronel·la Tuca. També s'hi mostren les alumnes treballant a la biblioteca en la catalogació de llibres i a les classes de llatí i de coneixement general de les ciències pures i aplicades, amb els professors Lluís Segalà i Rafael Campalans, respectivament. Vegeu el documental des de l'enllaç al final de la pàgina següent: <<http://www.ub.edu/biblio/introduccio/resum-historic.html>>.

(2006, p. 271-273), representen una contribució rellevant als estudis disciplinaris fets per dones. Ja entrada la guerra, a redós de l'Escola, tutelats per Rubió i amb la participació de bibliotecàries en exercici, s'organitzen uns Cercles d'Estudi que tenen la finalitat d'estudiar aspectes tècnics i d'organització i proposar-ne la discussió a les reunions anuals de bibliotecàries. Així doncs, als anys trenta, des de l'Escola es promou l'anàlisi de l'entorn bibliotecari tot afavorint la interacció entre teoria i pràctica, implicant les professionals i propiciant que els resultats dels treballs es puguin traslladar a la xarxa de populars; també es comença a bastir un corpus de bibliografia professional. Les protagonistes principals són les alumnes, i en segon terme les bibliotecàries, sempre sota la batuta de Rubió, que assessora, dirigeix i inspira la majoria de treballs de final de carrera i les altres activitats; el director té l'habilitat de teixir una relació bona i productiva entre l'Escola i les biblioteques, entre la teoria i la pràctica professional.

Una vegada al lloc de treball, les professionals fan les tasques tècniques i administratives de la biblioteca: l'inventari i la catalogació dels materials, les estadístiques d'ús, la redacció de la memòria anual i les anàlisis sobre lectors i lectures que es publiquen a l'*Anuari*, el control de les despeses i la correspondència, la redacció puntual del dietari, la redacció i difusió de guies de lectura, l'organització i el manteniment de l'arxiu, la formació i l'ordenació de la col·lecció local... També gestionen el préstec, atenen els lectors i preparen activitats per als nens, i els primers anys organitzen, sense l'ajuda dels serveis centrals, cursos i conferències; a partir de 1931 posen en marxa i administren els lots circulants o biblioteques filials.

Fan la feina en contacte constant amb el lector, i això repercuteix en l'èxit de les populars, però tenen poques oportunitats per introduir innovacions en un sistema que rutlla i elles mateixes són conscients d'aquesta circumstància: arran d'una estada a la biblioteca infantil L'Heure Joyeuse, Lluïsa Rivas compara les bibliotecàries franceses amb les catalanes i arriba a la conclusió que a les darreres els manca «trempe», ja que no els cal lluitar; «tenim», diu, «una direcció tècnica que assumeix part de la nostra responsabilitat».

Tot i això, sí que contribueixen a millorar detalls i aporten idees als debats sobre procediments que es discuteixen a les reunions anuals i que es traslladen a les pàgines de l'*Anuari*: el préstec de la secció infantil, l'organització de la novel·la en una secció separada i la confecció d'un catàleg de títols del gènere, la posada en marxa de biblioteques filials, la classificació de la secció infantil, la classificació dels lectors per ocupacions, etc. Així mateix, l'*Anuari* —que té el mèrit d'estar escrit gairebé del tot per dones— n'acull les reflexions i els suggeriments sobre la marxa de les populars, i des de les seves pàgines tenen aquell «cert protagonisme en la tria dels fons» que els atribueix Llobet (2008, p. 364), i que consisteix a assenyalar els buits detectats i a suggerir la compra de determinats gèneres i matèries: més llibres d'autors catalans, de poesia i de teatre, d'història, de política i de ciències socials;

més llibres infantils, principalment en català; la reposició dels llibres més llegits malmesos per l'ús; duplicats dels títols més consultats, i sobretot més novel·les sentimentals i d'aventures i d'autors contemporanis.

També proposen mecanismes per treure rendiment d'unes col·leccions migrades: des del Vendrell, se suggereix la formació de lots de literatura que circulin entre les biblioteques de la xarxa, i Canet parla de distribuir les llistes de noves adquisicions de cada biblioteca per facilitar el préstec interbibliotecari (*Anuari*, 1922, p. 33; 1924-1925, p. 42). Però la selecció dels fons fundacionals i les adquisicions corrents continuen a càrrec de la direcció tècnica. Només a partir de 1934 les bibliotecàries poden comprar, per la Festa del Llibre, un lot de títols que respongui a peticions dels usuaris; des d'uns anys abans també accepten algun donatiu pel seu compte, principalment de literatura de consum. Els suggeriments que fan per millorar els fons i ampliar els criteris de selecció acostumen a ser atesos amb alguna excepció —com la d'incloure premsa—, encara que sovint han d'insistir en les mateixes qüestions.

Treballant a peu de carrer, les bibliotecàries coneixen de seguida les mancances de la col·lecció respecte a les demandes dels lectors. És cert que són molt crítiques amb les lectures banals i amb les persones que hi són afeccionades, però també són dones pràctiques, que saben que han de presentar bons resultats per demostrar que el projecte és efectiu, i els llibres d'imaginació, encara que siguin de qualitat dubtosa, són un bon reclam: la novel·la, diuen, és la porta d'entrada a la biblioteca i la que dona accés a les altres seccions. El tema és recurrent, sobretot a partir de l'*Anuari* de 1927 quan, per encàrrec de Rubió, estudien la lectura de llibres de ficció, i encara és ben viu als anys trenta. En paraules de la bibliotecària de Granollers, es tracta de «satisfer una mica llurs gustos [els dels lectors] sense baixar-se a fomentar el mal gust», i amb delicadesa i sense imposicions, guiar-los cap a lectures més selectes i cap a altres matèries (*Anuari*, 1930, p. 128). En principi, Rubió és més condescendent amb els llegidors de novel·les, però és inflexible a l'hora de rebaixar criteris, ja que el valor educatiu i cultural de la biblioteca és inqüestionable: «Una biblioteca es un instrumento de cultura, y poca o ninguna eficacia tendrá el maestro que anduviera a remolque de sus discípulos» (*Anuario*, 1927, p. 6). Tanmateix, al·legats a part, les novel·les romàntiques i d'aventures ja havien començat a campar per les biblioteques i estaven contribuint a la millora estadística, que té lloc a partir de 1924, i a incentivar la lectura.

Com havia fet la Mancomunitat amb altres ensenyaments, a partir de 1935, el Govern de la Generalitat convoca algunes pensions per a l'ampliació d'estudis a l'estranger destinades a bibliotecàries, i amb això se les involucra amb els projectes del director. L'hivern d'aquell any, Justa Balló fa una estada al Regne Unit per estudiar les biblioteques comarcals, quan ja gestionava les biblioteques filials; amb la guerra, dissenyarà el bibliobús del front seguint el model dels bibliobusos britànics. L'octubre de 1935, Ascensión Zamorano, que treballava al taller de restauració

de la Biblioteca de Catalunya, fa pràctiques de restauració a la Biblioteca Vaticana; després de la guerra dirigirà aquell taller. A l'inici de 1936, la bibliotecària de Cal·lèlla, M. Lluïsa Rivas, fa una estada de dos mesos a la biblioteca infantil L'Heure Joyeuse de París i visita diverses biblioteques infantils a Brussel·les; al seu retorn, introdueix l'hora del conte a les populars i, amb Justa Balló, col·labora en el curs sobre sales de lectura infantil, de l'Escola de Bibliotecàries, l'estiu de 1938. El darrer ajut, concedit a Enriqueta Casas per fer un curs de la Library Association sobre biblioteques municipals, ja no es fa efectiu per l'esclat de la guerra.

Quan s'observa el conjunt, sobresurt la tasca de direcció i coordinació de la xarxa, que és responsabilitat d'Eugeni d'Ors primer i de Jordi Rubió després. Ors té el mèrit de pensar un sistema bibliotecari molt ben vertebrat que Rubió dotarà d'instruments que el professionalitzaran. Entremig d'aquestes dues gran personalitats, la feina de primera línia, la de les bibliotecàries, queda difuminada. Però tot i que no se'ls deixa marge per a prendre decisions i que fins i tot per moure la taula de préstec demanen el vistiplau del director, les professionals, en contacte diari amb el lector, coneixen bé els punts febles de la biblioteca i exerceixen una certa influència en la tria de materials i en la millora dels serveis i les instal·lacions. Així mateix, usen el seu coneixement de l'entorn per atreure públic, amb l'elaboració de guies de lectura i l'organització d'activitats que tenen en compte les característiques socioeconòmiques de la població, amb una atenció al públic discreta i amatent...

El projecte, tal com el concep Ors, és d'una coherència admirable, però la seva posada en marxa és modesta i poc ambiciosa, i només molt lentament va agafant una certa volada. El 1936, la proporció de públic infantil d'unes quantes populars encara és exagerada amb relació a la d'adults, si bé en les més antigues i en les de les poblacions més grans la proporció s'equilibra. Potser s'hi llegeix un excés de novel·la, tot i que la qualitat d'aquestes lectures s'ha anat dignificant. En el cas dels llibres de coneixements, hi ha una evolució positiva de les xifres i del contingut de les lectures, que milloren al mateix ritme que els fons. És anecdòtic que, com s'explica a l'*Anuari*, les modistes, les broadores, els fusters i els ebenistes usin la biblioteca per trobar models per a la seva feina, que les telefonistes hi busquin lectures per practicar el francès i l'anglès necessaris en el seu treball, que els vestits dels gegants del Vendrell s'inspirin en materials de la biblioteca, o que un dels integrants d'un piquet de vaga s'oposi al tancament de la biblioteca de Granollers perquè, com adverteix als seus companys: «Això és un article de primera necessitat!» Però aquests detalls palesen que, a poc a poc i sense triomfalismes, les populars van formant part del dia a dia de moltes de les poblacions on estan instal·lades i que fan aquella tasca de formació continuadora de la de l'escola. A mitjan anys trenta, el projecte inicial ha assolit un grau notable de maduresa i les bibliotecàries hi han contribuït amb una dedicació generosa.

BIBLIOGRAFIA

- Anuari de les biblioteques populars* (1922-1923). Barcelona: Mancomunitat de Catalunya.
- Anuari de les biblioteques populars* (1930-1935). Barcelona: Direcció Tècnica de Biblioteques. [De l'*Anuari* de 1936, se'n conserven les galerades a l'Arxiu de la Diputació de Barcelona]
- Anuario de las bibliotecas populares* (1924/1925-1929). Barcelona: Diputació de Barcelona.
- BROWN, James Duff (ed.) (1909). *Guide to librarianship: a series of reading lists, methods of study, and tables of factors and percentages required in connexion with library economy*. Londres: Libraco.
- Escola Superior de Bibliotecàries* [filmina] [en línia]. [Barcelona: Mancomunitat de Catalunya, Escola Superior de Bibliotecàries, 1923 o 1924]. <<http://www.ub.edu/biblio/introduccio/resum-historic.html>> (enllaç al final de la pàgina) [La còpia original del documental està dipositada a la Filmoteca de Catalunya]
- ESTIVILL RIUS, Assumpció (1992). *L'Escola de Bibliotecàries, 1915-1939*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- (2013). «Les biblioteques populars de Barcelona com a espais de socialització durant el segon franquisme, 1957-1975». *BiD: textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, núm. 30. <<http://bid.ub.edu/30/estivill.htm>> [Consulta: 8 abril 2014]
- Fons Biblioteca de Catalunya 1907-1987. Capses 98 i 359.
- FONTANALS, Reis; LOSANTOS, Marga. *Biblioteca de Catalunya, 100 anys: 1907-2007*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 2007.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (1932). *L'obra de cultura*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- GÓMEZ ANDRÉS, Antonio (2013). *Teresa Andrés: biografia*. València: Universitat de València.
- LLOBET DOMÈNECH, Jordi (2008). *Lectura i biblioteques populars: model de col·lecció i lectura a les biblioteques populars de la Mancomunitat de Catalunya, 1918-1922*. Tesi doctoral. Barcelona: Universitat de Barcelona. <<http://www.tdx.cat/TDX-0721108-132611>> [Consulta: 2 maig 2014]
- MAÑÀ, Teresa (2007). *Les biblioteques populars de la Mancomunitat de Catalunya: 1915-1925*. Lleida: Pagès.
- MARTÍNEZ RUS, Ana (2002). *La política del libro durante la Segunda República: socialización de la lectura*. Gijón: Trea.
- MASSÓ I TORRENTS, Jaume (1914). «Lectura feta en la sessió inaugural de la Biblioteca de Catalunya». *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, vol. 1, núm. 2, p. 41-48.
- «Projecte sobre la instal·lació a Catalunya d'un sistema de biblioteques populars» (1915). *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, vol. 2, núm. 4 (gener-agost), p. 122-131.
- REAL MERCADAL, Neus (2006). *Dona i literatura a la Catalunya de preguerra*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RIVAS, Lluïsa (1936). «Impressions d'una bibliotecària a París». *Butlletí AEB*, any 6, núm. 3 (abril), p. 2-3.
- SIMÓN PALMER, M.ª Carmen (2003). «La mujer lectora». A: INFANTES, Víctor; LOPEZ, François; BOTREL, Jean-François (dir). *Historia de la edición y de la lectura en España: 1472-1914*. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez, p. 745-753.
- WAPLES, Douglas (1933). «Community studies in reading. I, Reading in the lower East side», *The Library Quarterly*, vol. 3, núm. 1 (gener), p. 14-15.

XARXA DE BIBLIOTEQUES MUNICIPALS DE BARCELONA (1912). *Estadístiques de les biblioteques*. Barcelona: Diputació de Barcelona. <<http://www.diba.cat/biblioteques/guia/estadistiquesbiblios/sumari.asp>> [Consulta: 22 octubre 2014]

NOTA BIOGRÀFICA

Assumpció Estivill (Reus, 1949) ha cursat la llicenciatura en filosofia i lletres, la diplomatura en biblioteconomia i documentació i un màster en història contemporània; també és doctora en biblioteconomia i documentació. El 1976 inicia la carrera professional com a bibliotecària al Centre d'Estudis d'Història Contemporània - Biblioteca Josep M. Figueras, i entre el 1977 i el 1982 treballa a la Secció de Reserva Impresa de la Biblioteca de Catalunya. El 1978 comença la labor docent a l'Escola de Bibliologia, l'actual Facultat de Biblioteconomia i Documentació de la Universitat de Barcelona. Ha estat cap d'estudis, sotsdirectora i degana del centre i ha orientat la seva docència cap a la catalogació dels recursos bibliotecaris, el llibre antic i les col·leccions especials, l'organització dels serveis tècnics, les publicacions seriades i els recursos electrònics. És autora de diversos articles i llibres sobre la història de l'Escola de Bibliotecàries i les biblioteques populars catalanes, sobre els diversos aspectes de la catalogació i les metadades, l'automatització de biblioteques, les revistes electròniques, l'organització dels recursos electrònics, entre altres temes. Ha traduït al català una bona part de la normativa internacional de catalogació usada per les biblioteques catalanes; ha estat editora de la revista *BiD: textos universitaris de biblioteconomia i documentació* i n'ha format part del consell assessor, i també ha format part del comitè editorial d'altres revistes especialitzades. Entre el 1991 i el 2001 va ser membre del Comitè Permanent de la Secció de Catalogació de la Federació Internacional d'Associacions de Bibliotecaris i Biblioteques i, com a tal, va col·laborar en la redacció de diversos textos i normatives internacionals.